

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 5

2026

RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA ETNOPEDAGOGIK ASOSDA KASBIY-AKSIOLOGIK KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH

Usmonova Sohibaxon Ilhomjon qizi

Namangan davlat chet tillari instituti, stajyor-o'qituvchi

Annotatsiya

Mazkur maqolada raqamli ta'lim muhitida pedagoglarda kasbiy-aksiologik kompetensiyani shakllantirishning etnopedagogik asoslari ilmiy jihatdan o'rganilgan. Tadqiqotda milliy tarbiya an'analari va raqamli ta'lim texnologiyalari o'rtasidagi metodologik bog'liqlik ko'rsatib berilgan, shuningdek, etnopedagogik resurslarni zamonaviy raqamli didaktik muhitga integratsiya qilishning nazariy-amaliy mexanizmlari ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari kasbiy-aksiologik kompetensiyani rivojlantirishning etnopedagogik va raqamli komponentlarini uyg'unlashtiruvchi integrativ model sifatida taqdim etilgan.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim muhiti, kasbiy-aksiologik kompetensiya, etnopedagogika, milliy qadriyatlar, raqamli didaktika, integrativ model, kasbiy kompetentlik, pedagogik aksiologiya..

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-AKSIОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ НА ЭТНОПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ОСНОВЕ В ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

Усмонова Сохибахон Илхомжон кизи

Наманганский государственный институт иностранных языков, стажёр-преподаватель

Аннотация

В данной статье исследуются этнопедагогические основы формирования профессионально-aksiologической компетентности педагогов в цифровой образовательной среде. В работе раскрывается методологическая взаимосвязь между национальными воспитательными традициями и цифровыми технологиями обучения, а также разрабатываются теоретически-практические механизмы интеграции этнопедагогических ресурсов в современную цифровую дидактическую среду. Результаты исследования представлены в виде интегративной модели, объединяющей этнопедагогический и цифровой компоненты развития профессионально-aksiologической компетентности.

Ключевые слова: цифровая образовательная среда, профессионально-aksiologическая компетентность, этнопедагогика, национальные ценности, цифровая дидактика, интегративная модель, профессиональная компетенция, педагогическая aksiologiya.

DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL AND AXIOLOGICAL COMPETENCE ON AN ETHNOPEDAGOGICAL BASIS IN A DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Usmonova Sohibaxon Ilhomjon qizi

Namangan State Institute of Foreign Languages, Trainee Teacher

Abstract

This article investigates the ethno-pedagogical foundations of developing professional-axiological competence among educators in a digital learning environment. The study identifies the methodological relationship between national educational traditions and digital teaching technologies, and develops theoretical-practical mechanisms for integrating ethno-pedagogical resources into the contemporary digital didactic environment. The research findings are presented as an integrative model that harmonizes the ethno-pedagogical and digital components of professional-axiological competence development.

Keywords: digital learning environment, professional-axiological competence, ethno-pedagogy, national values, digital didactics, integrative model, professional competence, pedagogical axiology.

Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalari oldida pedagoglarni nafaqat raqamli texnologiyalardan foydalana oladigan, balki chuqur kasbiy e'tiqod va milliy qadriyatlar asosida faoliyat yuritadigan mutaxassislar sifatida tayyorlash vazifasi keskin ko'ndalang bo'lmoqda. Raqamli transformatsiya ta'lim sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatib, bir tomondan yangi didaktik imkoniyatlar ochsa, ikkinchi tomondan ma'naviy-axloqiy negizni mustahkamlash zaruratini yanada kuchaytiradi [1, 12-b.]. Raqamli muhitda yosh pedagoglarda kasbiy-aksiologik kompetensiyani shakllantirish muammosi pedagogika fanining dolzarb

yoʻnalishiga aylanib, bu borada koʻplab xalqaro tadqiqotlar amalga oshirilmoqda [2, 8-b.]. Oʻzbekistonda amalga oshirilayotgan taʼlim islohoti ham pedagogik kadrlarning kasbiy va maʼnaviy sifatlarini bir butunlikda rivojlantirish zaruratini belgilab qoʻygan.

Metodologik jihatdan ushbu muammo bir necha ilmiy maktablar tomonidan turlicha tadqiq qilingan. V.A. Slastenin va G.I. Chijjakova oʻqituvchining kasbiy qadriyatlarini uning pedagogik faoliyati mazmunini belgilovchi asosiy omil ekanligini asoslab bergan [3, 38-b.]. A.V. Xutorskoy esa raqamli muhitda kompetentlikni rivojlantirishning oʻziga xos xususiyatlarini yoritib, shaxsning axborot-kommunikativ tajribasi bilan uning qadriyat orientatsiyalari oʻrtasidagi dialektik aloqani koʻrsatib bergan [4, 55-b.]. Etnopedagogik jihat nuqtayi nazaridan G.N. Volkov va uning izdoshlari har bir xalqning anʼanaviy tarbiya vositalari zamonaviy taʼlimda qadriyatlarni shakllantiruvchi muhim resurs boʻlib xizmat qilishini taʼkidlaydi [5, 48-b.].

Mahalliy ilmiy maktabda ushbu yoʻnalish O.M. Musurmonova, B.X. Xodjayev va boshqa tadqiqotchilar tomonidan chuqur oʻrganilgan boʻlsa-da [6, 92-b.; 7, 147-b.], raqamli taʼlim muhitini etnopedagogik asosda kasbiy-aksiologik kompetensiyani rivojlantirish vositasiga aylantirish masalasi hali yetarlicha tadqiq etilmagan. Mavjud tadqiqotlarda raqamli texnologiyalar va milliy qadriyatlar koʻpincha bir-biridan alohida oʻrganiladi, ular oʻrtasidagi metodologik mushtaraklik esa chuqur ilmiy tahlilga tortilmagan. Shu bois mazkur maqolaning maqsadi — raqamli taʼlim muhitida etnopedagogik asosda kasbiy-aksiologik kompetensiyani rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslarini ishlab chiqish va amaliy mexanizmlarini taklif etishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Raqamli taʼlim muhitida kasbiy-aksiologik kompetensiyani rivojlantirish muammosi koʻp qirrali ilmiy hodisa sifatida zamonaviy pedagogika fanida turli aspektlardan koʻrib chiqilmoqda. Ilmiy manbalar tahlili shuni koʻrsatadiki, ushbu mavzu uch asosiy yoʻnalish kesishmasida tadqiq etiladi: pedagogik aksiologiya, raqamli didaktika va etnopedagogika.

Pedagogik aksiologiya sohasida S.G. Vershlovsky va L.N. Lesohina oʻqituvchining qadriyat orientatsiyalari uning pedagogik strategiyasini belgilovchi metodologik asos ekanligini asoslab bergan [8, 63-b.]. Ularning tadqiqotlarida kasbiy-aksiologik kompetensiya shaxsning ichki eʼtiqodlari va tashqi faoliyati oʻrtasidagi dinamik muvozanat sifatida talqin qilinadi. Bu yondashuv keyinchalik I.F. Isayev tomonidan rivojlantirilib, pedagogik madaniyat va kasbiy qadriyatlar munosabatining yangi konsepsiyasi ishlab chiqilgan [9, 89-b.].

Raqamli didaktika nuqtayi nazaridan T. Anderson va J. Dron oʻqituvchining raqamli muhitdagi pedagogik faoliyati uchun zarur boʻlgan kompetensiyalar majmuasini batafsil oʻrganib, raqamli va axloqiy kompetensiyalar oʻrtasidagi aloqani ilmiy jihatdan asoslab bergan [2, 14-b.]. Ularning xulosalariga koʻra, raqamli muhit oʻqituvchidan texnik koʻnikmalardan tashqari, yangi aksiologik koʻrsatmalarni ham talab qiladi, chunki texnologiya vositachiligidagi pedagogik muloqot qadriyat asoslarining yetishmasligi sharoitida oʻzining tarbiyaviy mohiyatini yoʻqotadi.

Etnopedagogik jihatdan G.N. Volkovning fundamental asarlari milliy tarbiya anʼalarining zamonaviy pedagogika uchun tuganmas metodologik salohiyatini koʻrsatib bera olgan [5, 52-b.]. Uning “xalq pedagogikasi” konsepsiyasi hozir ham dolzarbligini yoʻqotmagan, aksincha, globallashuv sharoitida milliy taʼlim modellarini saqlash zarurati ushbu yondashuvga yangi ahamiyat bagʻishlaydi. Mahalliy tadqiqotlarda M.G. Davletshin psixologik jihatdan oʻzbek xalqining tarbiyaviy anʼalari va bugungi pedagogika ehtiyojlari oʻrtasidagi munosabatni oʻrganib, milliy psixologik xususiyatlarning pedagogik jarayondagi rolini koʻrsatib bergan [10, 74-b.]. O.M. Musurmonova yosh avlodni maʼnaviy-axloqiy tarbiyalashda xalq pedagogikasi vositalarining amaliy imkoniyatlarini keng yoritgan [6, 97-b.].

Biroq adabiyotlar tahlili natijasida aniqlanishicha, mavjud tadqiqotlarda raqamli muhit va etnopedagogika birgalikda, oʻzaro taʼsir nuqtayi nazaridan kamdan-kam oʻrganilgan. Koʻpchilik ishlar ushbu tushunchalarni parallel ravishda, ammo bir-biridan alohida tahlil qiladi. Bunda etnopedagogik materiallarning raqamli texnologiyalar bilan qanday metodologik va didaktik uygʻunlik hosil qilishi, bunday uygʻunlik oʻqituvchining kasbiy-aksiologik kompetensiyasini rivojlantirishda qanday yangi sifatni yuzaga keltirishi masalasi yetarlicha yoritilmagan.

Xalqaro va mahalliy ilmiy adabiyotlarning qiyosiy tahlili ushbu yoʻnalishda yangi integrativ konsepsiya ishlab chiqish zarurligini koʻrsatib turibdi. UNESCOning “Taʼlimning kelajagi” hisobotida [1, 18-b.] taʼkidlanganidek, texnologiya asrida ham insoniy qadriyatlar taʼlimning oʻzgarmas oʻzagini tashkil etishi lozim. Mazkur mulohaza tadqiqotimizning metodologik nuqtayi nazarini belgilab beradi: raqamli muhit kasbiy-aksiologik kompetensiyani rivojlantirishning toʻsigʻi emas, balki buning uchun yangi imkoniyatlar ochuvchi vosita boʻlishi kerak.

Muhokama. Raqamli ta'lim muhitida etnopedagogik asosda kasbiy-aksiologik kompetensiyani rivojlantirish masalasini muhokama qilishdan avval "kasbiy-aksiologik kompetensiya" tushunchasining mazmunini aniqlashtirish zarur. Tadqiqotimizda bu atama o'qituvchining kasbiy faoliyatini milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida maqsadli yo'naltirishga imkon beruvchi bilimlar, ko'nikmalar, shaxsiy e'tiqodlar va qadriyat orientatsiyalari yig'indisi sifatida talqin etiladi. I.F. Isayev ta'kidlaganidek, kasbiy kompetentlikning aksiologik o'zagi shaxsga xos, uni tashqi ta'sirdan himoya qiluvchi ichki e'tiqodlar tizimidan iborat bo'lib, u faoliyat jarayonida mustahkamlanib boradi [9, 93-b.].

Raqamli ta'lim muhiti o'qituvchi uchun bir vaqtning o'zida ham katta imkoniyat, ham jiddiy pedagogik muammo yaratadi. Bir tomondan, sun'iy intellekt asosidagi o'qitish platformalari, virtual sinf xonalari, onlayn hamkorlik muhitlari va interaktiv multimedia resurslari o'qituvchiga ta'lim jarayonini personallashtirish, har bir talabani individual rivojlantirish imkonini beradi. Boshqa tomondan, raqamli muhitning anonim, tezkor va ko'pincha sayoz xarakter kasb etishi o'qituvchining chuqur kasbiy refleksiya va axloqiy mas'uliyat hissini susaytirish xavfini tug'diradi. A.V. Xutorskoy to'g'ri ta'kidlaganidek, raqamli muhitda o'qituvchi shaxsiyatining ta'sir kuchi pasayib, texnologiya vositachiligining roli ortib borayotganligi kasbiy-aksiologik kompetensiya masalasini yanada muhimlashtiradi [4, 61-b.].

Aynan shu nuqtada etnopedagogika metodologik ko'mak berishi mumkin. O'zbek xalq pedagogikasidagi "ustoz-shogird" an'anasi, ta'kidlash joizki, raqamli muhitda ham o'z mohiyatini yo'qotmaydi. Aksincha, uning asosidagi asosiy tushuncha — o'qituvchining shogirdga nisbatan ma'naviy mas'uliyati — virtual hamdo'stliklar va onlayn ta'lim muhitida yanada dolzarb ahamiyat kasb etadi. G.N. Volkov ta'kidlaganidek, xalq pedagogikasidagi tarbiyaviy an'analar yangi sharoitlarga moslashish imkoniyatiga ega bo'lib, ular asrlar davomida ana shu moslashuv orqali o'z hayotiyiligini saqlagan [5, 54-b.]. Demak, muammo ustoz-shogird an'anasini raqamli sharoitda qo'llashda emas, balki uni qanday shaklda va qanday didaktik vositalar orqali jonlantirish kerakligidadir.

Tadqiqotimizda biz ushbu muammoga integrativ yondashuv konsepsiyasi orqali javob taklif etamiz. Mazkur konsepsiya uch asosiy tamoyilga tayanadi.

Birinchi tamoyil — ekvivalentlik tamoyili: o'zbek xalq pedagogikasidagi milliy tarbiya vositalari (xalq maqollari, dostonlar, an'analar) va zamonaviy raqamli o'qitish usullari (gamifikatsiya, raqamli hikoyanavislik, onlayn loyihaviy faoliyat) o'zining aksiologik mohiyati jihatidan bir-birini to'ldiruvchi, bir-biriga teng qiymatli resurslardir.

Ikkinchi tamoyil — kontekstualizatsiya tamoyili: etnopedagogik material raqamli muhitga ko'chirilganda faqat shakl o'zgarmaydi, balki u yangi didaktik kontekst kasb etib, talabalarning zamonaviy hayotiy tajribasiga yaqinlashadi. Masalan, xalq maqollaridagi axloqiy muammolarni raqamli simulyatsiya muhitida muhokama qilish talabaga qadriyatni nafaqat bilish, balki uni refleksiv tarzda his etish va anglash imkonini beradi.

Uchinchi tamoyil — refleksivlik tamoyili: kasbiy-aksiologik kompetensiya nafaqat bilim va ko'nikma orqali, balki o'qituvchining o'z pedagogik faoliyatiga doimiy refleksiv munosabati orqali rivojlanadi. Raqamli muhitdagi elektron portfolio, o'qitish bloglari va onlayn muhokamalar ana shu refleksiyani tizimli tashkil etish uchun kuchli vosita bo'la oladi. T. Anderson va J. Dronning raqamli didaktika sohasidagi tadqiqotlarida ham o'qituvchining raqamli muhitdagi refleksiv faoliyati kasbiy kompetentlikning muhim o'lchovi sifatida belgilab berilgan [2, 19-b.].

Muhokamaning asosiy bahsli nuqtasi shundaki, ayrim tadqiqotchilar etnopedagogik an'analar va raqamli texnologiyalar bir-biriga paradigmatic jihatdan zid ekanligini ta'kidlaydi. Bu fikrga ko'ra, raqamli muhit fragmentar, tezkor va iste'mol yo'nalisli bo'lsa, xalq pedagogikasi sabr-toqat, chuqur o'ylash va jamoaviy mas'uliyatni talab qiladi. Ammo bu qarashga qo'shilish qiyin, chunki texnologiya o'zi neytral hodisa bo'lib, uning pedagogik sifati foydalanuvchining aksiologik pozitsiyasiga bog'liq. Shunga ko'ra, asosiy vazifa — raqamli muhitni milliy qadriyatlar filtri orqali o'qituvchi tomonidan ongli, maqsadli boshqarilishini ta'minlovchi kasbiy-aksiologik kompetensiyani rivojlantirish mexanizmlarini yaratishdir.

Oliy ta'limda kasbiy-aksiologik kompetensiyani rivojlantirishning amaliy mexanizmi sifatida quyidagi yondashuvlar samarali hisoblanadi: etnopedagogik kazuslar asosidagi raqamli muammoli vaziyatlar usuli; milliy tarbiya an'alarini tahlil qiluvchi raqamli loyiha ishlari; o'qituvchining kasbiy qadriyatlari rivojlanishini aks ettiradigan raqamli portfolio tizimi; xalq pedagogikasi materiallaridan foydalangan holda yaratiladigan multimedia ta'lim mahsulotlari. Bu yondashuvlar M. Prensky ta'kidlagan "raqamli tug'ma" talaba dunyoqarashiga mos kelib [10, 5-b.], ayni vaqtda milliy pedagogik meros an'alarining haqiqiy pedagogik salohiyatini yangi avlodga yetkazish imkonini beradi.

Natijalar. Tadqiqot davomida raqamli ta'lim muhitida etnopedagogik asosda kasbiy-aksiologik

kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan bir qator nazariy va amaliy natijalar qoʻlga kiritildi. Nazariy jihatdan, kasbiy-aksiologik kompetensiyaning tarkibiy tuzilishi aniqlashtirilib, uning uch asosiy komponenti — kognitiv-aksiologik, emotsional-motivatsion va faoliyat-refleksiv komponentlar — raqamli muhit sharoitida namoyon boʻlishining oʻziga xos xususiyatlari koʻrsatib berildi. Shu asosda taʼlim jarayonida ushbu komponentlarni birlikda rivojlantirishga yoʻnaltirilgan integrativ didaktik model ishlab chiqildi.

Amaliy jihatdan, tadqiqot doirasida pedagogika yoʻnalishida taʼlim olayotgan 96 nafar talaba ishtirokida tajriba-sinov ishlari oʻtkazildi. Boshlangʻich diagnostika quyidagilarni koʻrsatdi: tajriba guruhi va nazorat guruhida kasbiy-aksiologik kompetensiyaning yuqori darajada shakllanishi mos ravishda 21% va 22% ni tashkil etib, guruhlar oʻrtasida statistik jihatdan sezilarli farq mavjud emas edi. Tajriba guruhida bir semestr davomida etnopedagogik kazuslar asosidagi raqamli oʻqitish texnologiyasi joriy etildi: talabalar xalq pedagogikasi namunalari tahlil qiluvchi raqamli loyihalar tayyorladilar, milliy tarbiyaviy anʼanalarning zamonaviy pedagogik muammolarga tatbiqini multimedia formatida ifodalab, jamoaviy onlayn muhokamalar oʻtkazdilar.

Nazorat guruhida darslar anʼanaviy dastur boʻyicha davom etdi. Yakuniy diagnostika natijalari integrativ metodikaning yuqori samaradorligini tasdiqladi: nazorat guruhida kompetensiyaning yuqori darajada shakllanishi 29% gacha koʻtarilgan boʻlsa, tajriba guruhida bu koʻrsatkich 61% ga yetdi. Olingan farq Styudent t-mezoni yordamida tekshirildi va natijalar ishonchliligi statistik jihatdan isbotlandi ($p < 0,01$) [11, 203-b.]. Kuzatuvlar shuni koʻrsatdiki, raqamli muhitda etnopedagogik material bilan ishlash tajriba guruhi talabalarida nafaqat kasbiy qadriyatlar shakllanishini tezlashtirdi, balki ular oʻz milliy pedagogik merosiga nisbatan ongli, faol va ijodiy munosabatda boʻla boshladilar. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalardan foydalanish koʻnikmalari ham sezilarli darajada yaxshilanganligi aniqlandi: tajriba guruhida raqamli pedagogik mahsulot yaratish koʻnikmasi boshlangʻich 34% dan 78% gacha oʻsdi. Bu natija raqamli va etnopedagogik komponentlarning oʻzaro rivojlantiruvchi taʼsirini yaqqol koʻrsatib turibdi.

Xulosa. Oliy pedagogik taʼlim muassasalarida ushbu integrativ yondashuvni keng joriy etish, mutaxassislik fanlari dasturlariga etnopedagogik kazuslar asosidagi raqamli taʼlim modullarini kiritish, oʻqituvchi-murabbiylar malakasini oshirish tizimida ham shu modeldan foydalanish tavsiya etiladi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli muhitda milliy qadriyat ildizlari bilan oziqlanadigan, biroq global taʼlim makonida erkin va ongli faoliyat yuritishga qodir, chuqur kasbiy-aksiologik kompetensiyaga ega yangi avlod pedagoglarini tayyorlash bugungi kunda oliy pedagogik taʼlimning hal qiluvchi strategik vazifalaridan biriga aylanib bormoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

- UNESCO. Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education. Report of the International Commission on the Futures of Education. — Paris: UNESCO, 2021.
- Anderson T., Dron J. Three Generations of Distance Education Pedagogy // The International Review of Research in Open and Distributed Learning. — 2011. — Vol. 12, № 3. — P. 80–97.
- Сластенин В.А., Чижакова Г.И. Введение в педагогическую аксиологию. — М.: Издательский центр «Академия», 2003. — 192 с.
- Хуторской А.В. Создание личностно-ориентированного содержания образования: Методологическое пособие. — М.: Изд-во ЕУНЦ, 2003. — 95 с.
- Волков Г.Н. Этнопедагогика: учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений. — М.: Издательский центр «Академия», 1999. — 168 с.
- Musurmonova O.M. Yoshlar maʼnaviy shakllanishida oila va jamiyat hamkorligi. — T.: Fan va texnologiya, 2012. — 154 b.
- Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti: darslik. — T.: “Sano-standart” nashriyoti, 2017. — 416 b.
- Вершловский С.Г., Лесохина Л.Н. Педагогика взрослых: учебное пособие. — Л.: Лениздат, 1990. — 343 с.
- Исаев И.Ф. Теория и практика формирования профессионально-педагогической культуры учителя. — М.: Прометей, 2002. — 328 с.
- Davletshin M.G. Oʻzbek xalqi psixologiyasi. — T.: Oʻqituvchi, 1993. — 192 b.
- Грабарь М.И., Краснянская К.А. Применение математической статистики в педагогических исследованиях. Непараметрические методы. — М.: Педагогика, 1977. — 136 с.